

ФОТОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЛЮДСЬКИХ КОНТАКТІВ В НЬОМУ

Стаття присвячена вивченню можливості дослідження архітектурного середовища та людських контактів у ньому фотографічним методом для того, щоб в результаті аналізу фотознімків отримати повну картину життєвих процесів, які там відбуваються, побудувати сценарій сприйняття середовища та передбачити можливу діяльність людини в ньому. Запропоновано алгоритм дослідження.

Ключові слова: архітектурне середовище, сценарний підхід до проектування, фотографічний метод.

Постановка питання. З часів виникнення фотографія давала можливість назавжди зберегти образи людей, міста, природи, подій, які згодом стали історичними. В цьому сенсі фотографія є свідком історії. Тоді фотографія вимагала певних знань і вмінь. На зламі XX і XXI ст. фотографія стала цифровою, що дало можливість не берегти плівку і точно вибудовувати кадри, а робити значну кількість знімків, а потім видаляти невдалі. Із виникненням цифрового фотоапарату фотографувати стали усі.

Фотографія може виконувати різні функції, наприклад, фіксувати людську діяльність та її результати – таким чином вона робить те, чим займається соціологія, дає можливість дослідити поведінку людей протягом певного періоду. За допомогою серії знімків можна зафіксувати зміни ритмів колективної активності: денний, тижневий, річний (наприклад, типи активності, що проявляється в різні дні тижня, святкові чи недільні, їх посилення, чи послаблення тощо). При цьому, індивідуальна або групова активність проявляється не в порожнечі, а в оточуючому середовищі, серед різних природних та антропогенних об'єктів. Таким чином, дослідивши за допомогою фотознімків людську активність у визначеному

середовищі, можна скоригувати архітектурний простір архітектурними засобами та прийомами. Все це надзвичайно зближує мистецтва фотографії та архітектури, при цьому фотографія стає інструментом дослідження архітектурного простору, оскільки може вказати на вид діяльності, тілесні рухи, матеріальність (предметність) оточуючого середовища, ситуативні обставини, акти комунікації, культурні уподобання людей, дистанцію між ними тощо.

Аналіз останніх досліджень: Питанням дослідження середовища і людської поведінки в ньому займалися вчені із різних наукових галузей: психології [2], антропології [5], урбаністики [3], архітектурної теорії [4], а найбільше – соціології [1], [6]. Фотографічний метод в наукових дослідженнях також є досить поширеним, однак, використання його для дослідження людської поведінки в середовищі запропонував соціолог П. Штомпка, розвинувши новий напрямок – візуальну соціологію [6]. Що ж стосується архітектурознавчих досліджень впливу середовища на поведінку людини фотографічним методом то, наразі, такі дослідження відсутні.

Ціллю даної статті є вивчення можливості дослідження архітектурного середовища та людських контактів у ньому фотографічним методом.

Основна частина. Архітектор-фотограф, навіть любитель, робить знімок не тільки як доказ своєї присутності в середовищі, наприклад, міста, фіксує знамениту споруду, але й активно використовуючи функцію zoom в фотоапараті, зможе розгледіти її деталі. Вдома ж, за допомогою програми Photoshop обробити знімок, а при потребі «вписати» в нього свій запроєктований об'єкт, тим самим, «приміряти» його на середовище, що вже склалося. Така примірка дає можливість уявити середовище із новим об'єктом і скоригувати його при потребі, а отже уникнути багатьох проблем ще на стадії проекту. Цей метод надзвичайно поширений в сучасній проектній діяльності як серед знаних професіоналів, так і серед студентів архітектурних факультетів [4].

Доступність цифрової фотографії дозволяє задіяти її для дослідження архітектурного середовища так, як це робиться у соціології, залучивши до цього студентів архітектурних факультетів [6]. Це буде корисним для студентів останніх

курсів, особливо під час вивчення теоретичних дисциплін «Семантика архітектури», «Сучасні проблеми архітектури та містобудування», «Дизайн архітектурного середовища» тощо, оскільки дасть поглиблене розуміння усіх життєвих процесів, які відбуваються у середовищі, та наведе на думку про те, як їх можна передбачати і враховувати при проектуванні. Ця задача відповідає задачам сценарного підходу до проектування архітектурного середовища, який зумовлений як природною потребою людини в театралізації (див. попередні дослідження автора [4]), прагненням сучасних архітекторів до створення виразного святкового середовища для оновлення повсякдення, так і необхідністю управляти процесом створення необхідних, запрограмованих вражень від середовища, в т.ч. для його комерціалізації. Також до задач сценарного проектування можна віднести і проектування людських контактів по мірі пересування в середовищі, розподіл зон доступності і недоступності огляду, просторових акцентів і орієнтирів, підсвідомо фіксованої і зрозумілої візуальної символіки.

Отже, за нашою робочою гіпотезою, фотографічним методом можна дослідити архітектурне середовище на предмет людських контактів в ньому, для того, щоб в результаті аналізу фотознімків отримати повну картину життєвих процесів, які там відбуваються, змогти побудувати сценарій сприйняття середовища та передбачити можливу діяльність людини в ньому.

З цієї точки зору цікаві дослідження російського соціолога Віктора Вахштайна, який на прикладі конкретного місця (входу в торговельний комплекс Охотний ряд із підземного переходу метро (м. Москва)) досліджує зміну поведінки людей, пов'язану із переходом із простору в простір, що відбувається на тлі матеріальності самого середовища та його матеріального наповнення. Дослідник виділяє два класи цих атрибутів – т.зв. «декорації» (setting) – усе, що безпосередньо форматує взаємодію, направляючи комунікацію, обумовлюючи переміщення людей у просторі: стійки, вітрини, сходи, ліфти, ескалатори, тимчасові загородження, різні типи дверей тощо, і «реквізит» (equipment) – усе, що інкорпороване в потік взаємодій і використовується в них інструментальним (а часто і не інструментальним) способом: банкомати, металошукачі, самі товари, ігрові автомати, камери спостереження тощо». І

декорації і реквізит є метакомунікативними повідомленнями місця. Окрім того, у цьому процесі важлива взаємодія самих людей із предметним оточенням, яка виражається тілесно. Вахштайн називає її «метакомунікативними маркерами». Вони використовуються при трансляції комунікативних повідомлень, але не створюються тими, хто взаємодіє.

Елементами таких повідомлень є поза, поворот голови, дистанція між тілом і об'єктом, швидкість руху і т.п. [1].

Фотографія дає нам можливість дослідити зовнішній рисунок поведінки людини в конкретному середовищі – сукупність невербальних сигналів, що подають люди (поза, жести, міміка, хода, манери). Жести, пози і міміку людей найбільше можна розгледіти на фотографії, тоді як хода і манери правильно трактуються лише при персональному контакті чи на кіноплівці. Ці питання розглядаються вченими в галузях психології та соціології. Так, за дослідженнями О. Володько [2], спеціалісти виділяють такі види жестів:

- *рукопожаття* – атрибут зустрічі і прощання (характер рукопожаття несе певне смислове навантаження: злегка подовжене, супроводжуване усмішкою означає дружелюбність; двома руками – повагу; долонею вниз – владність; долонею вгору – покірність; кінчиками пальців – дистанція; мляве – байдужість);

- *жести-символи*, які в різних культурах можуть сильно відрізнятися своїм значенням (наприклад, жест-символ «о-кей» (великий і вказівний пальці утворюють букву «о») має різне значення: в США – «все добре»; у Франції – «нуль»; в Японії – гроші; в Німеччині - непристойний знак);

- *жести-ілюстратори* пояснюють сказане, підсилюють окремі моменти мови, вказують напрямок;

- *жести-регулятори* використовуються на початку, наприкінці промови, при її зміні (наприклад, піднятий палець означає залучення уваги, бажання перервати і заперечити, пропозицію перейти до іншої теми);

- *жести-адаптори* супроводжують почуття і емоції оратора, активно застосовуються в ситуаціях переживання, хвилювання, стресу;

- *жести відкритості* свідчать про щирість. (до них відносяться жести: «розкриття руки», «розстібання піджака» та ін.);

- *жести переваги* демонструють впевненість і перевагу над партнером (це жести «закладання рук за спину із захопленням зап'ястя», «закладання рук за голову» та ін.);

- *жести незгоди* супроводжують думку, яка не збігається з позицією партнера (серед таких жестів: «погляд у підлогу», «відвернення», «збирання неіснуючих ворсинок з костюма» і ін.).

Серед видів поз фахівці виділяють пози розташування, захисту і неприйняття. *Пози розташування* свідчать про готовність і бажання контакту. *Пози захисту* є реакцією на почуття небезпеки (наприклад, «схрещування рук на грудях», «схрещені руки охоплюють плечі та ін.). *Пози неприйняття* означають незгоду з інформацією, небажання слухати, відсутність інтересу до партнера (наприклад, поворот тіла в сторону, «рух на відхід», «демонстративне складання очок або паперів» та ін.).

Творець науки проксемики антрополог Е. Холл [5] запропонував класифікацію категорій простору та дистанцій, а також вимір сприйняття простору. Так, категорії простору можуть бути жорсткими, напівжорсткими та неформальними, або динамічними:

- *жорсткі конфігурації* матеріально детерміновані містобудівними даними та архітектурними об'єктами;

- *напівжорсткі* – складається із потенційно рухливих одиниць людського оточення (МАФи, меблі, предмети інтер'єру);

- *неформальні, чи динамічні конфігурації* стосуються дистанції між учасниками соціальної комунікації. Холл розділяє ці дистанції на інтимну, особисту, офіційну.

Для аналізу сприйняття простору в міжособистісному спілкуванні Е. Холл запропонував систему дискрипторів із восьми змінних:

1. Положення тіла у просторі та стать (жінка стоїть);
2. Положення у просторі відносно один одного (обличчям до обличчя);

3. Потенційна можливість взаємодії, доступність (дистанція контакту чи не доступний);
4. Тактильні коди (форма та інтенсивність дотику);
5. Візуальні коди (обмін поглядами);
6. Термічні коди (сприйняття температури);
7. Коди нюху (сприйняття запахів);
8. Гучність голосу.

Зрозуміло, що на фотографії для аналізу нам будуть доступні не усі змінні – три останні – коди нюху, термічні та гучність голосу фотографія не передає. Тактильні коди на фото можна проаналізувати частково, оскільки нам невідома інтенсивність дотику. Так само, не завжди однозначно можна трактувати візуальні коди.

Міміка – рух лицьових м'язів в залежності від настрою, стану і позиції в спілкуванні, багато в чому визначає зовнішній рисунок поведінки людини. У спеціальній літературі розглядаються близько 20 тисяч виразів обличчя.

Розрізняють два види міміки: стандартну і спонтанну. Стандартна (конвенціональна) міміка – це вираз емоцій і почуттів, прийнятих в конкретному середовищі спілкування. Спонтанна міміка – це мимовільні реакції лицьових м'язів. Міміка завжди індивідуальна, і «прочитати» її можна тільки у добре знайомої людини, інакше велика ймовірність помилки [2]. Через технологічну особливість фотознімку, та композиційну побудову кадру, здійснити аналіз міміки людей та правильно її трактувати не завжди вдається, проте, в тих випадках, коли це можна зробити, отримаємо цінний матеріал про реакції та емоції людини в середовищі і його сприйняття.

Отже, питанням дослідження середовища і людської поведінки в ньому займалися вчені із різних наукових галузей. На думку автора, дослідження архітектурного середовища, людських контактів та вироблення сценарного підходу в його проектуванні повинно спиратися на попередні розробки. Алгоритм виконання даного завдання візьмемо за аналогію завдання для студентів, які запропонував П. Штомпка для визначення соціальних контактів та тренування соціальної уяви [6, с. 131-140]. Студентам протягом певного періоду (день, тиждень, семестр, рік) запропонуємо зробити серію знімків певних громадських місць міського простору (двір, вулиця, перехрестя, міська площа, територія перед входом в театр,

кінотеатр, церкву, торгівельний центр тощо). За готовими знімками проводиться аналіз форм взаємодії людських груп між собою та просторів, в яких відбувається ця взаємодія і які впливають на неї. При цьому студенти повинні відповісти на ряд питань:

1. який перед вами простір? Яка його характеристика (закритий-відкритий, зжятий, обмежений, вільний, направлений, дискретний, організований-неорганізований, хаотичний ін..)?

2. чи є він візуально відкритим та доступним?

3. чи є він безпечним?

4. чи існують перешкоди до цього місця?

5. простір є кінцевою точкою маршруту чи транзитним?

6. які границі цього простору (жорсткі, м'які, пом'якшені (за Я. Гейлом [3])?)

7. даний простір частіше якось використовується чи є пустим?

8. яке матеріальне наповнення простору (які будівлі і споруди знаходяться в цьому просторі, чи є місця для сидіння, достатнє освітлення в темну пору доби, чи не заважають автомобілі перехожим тощо (за Вахштайном В.[1])?)

9. як змінюється простір та його наповненість людьми та їх дії в ньому протягом дня, тижня, року?

10. які соціальні групи зображені на знімку (одиначні перехожі, пари, малі групи, черги, колективи, натовп)? Які з них превалюють? Яким є гендерний баланс?;

11. як проявляється їх взаємодія (повне ігнорування інших, візуальний контакт, спілкування, об'єднання для сумісних дій, ритуальні та обрядові дії, показове споживання, доброзичливість, конфлікт, агресія тощо)?;

12. які дії взагалі переважають у цьому просторі (рух, очікування, спілкування, споглядання і т.п.)?;

13. як проявляється активність чи пасивність груп у даному просторі?

14. чи є вибір в тому, що можна робити у цьому просторі?

Такий аналіз міста дозволить створити ментальні карти, за допомогою яких можна скласти уявлення як про конкретне місце в міському середовищі, так і про все місто, та у разі з'ясування негативного впливу середовища на поведінку і сприйняття людини здійснити необхідні коригуючі дії в самому

середовищі, та використати сценарний підхід при подальшому його проектуванні.

Висновок. Отже, фотографічний метод може бути використаний при дослідженні архітектурного середовища та людських контактів в ньому. Вироблений у соціології, антропології та психології алгоритм дослідження із певним коригуванням можна застосувати і в архітектурі. Це має бути завданням для студентів старших курсів архітектурних факультетів, у результаті чого можна отримати не тільки точне уявлення як про саме середовище (наприклад, міста Києва), так і про людську діяльність у ньому, розуміння про взаємовплив середовища і діяльності та, головне, пропозиції щодо внесення певних коректив у середовище архітектурно-планувальними засобами, застосовуючи сценарний підхід при проектуванні.

Подальші наукові розвідки повинні стосуватися аналізу отриманих результатів та на їх основі намітити шляхи вирішення нових задач.

Список використаної літератури:

1. Вахштайн В. Социология архитектурного объекта: между формальной и практической рациональностью [Электронный ресурс] // Новое литературное обозрение: №121 (3/2013). – Режим доступа до журн.: <http://www.nlobooks.ru/node/3561>
2. Володько О.М. Внешний рисунок поведения человека / О.М. Володько // Адукацыя і выхаванне. – Минск. – 2013. – №3. – С. 28-31
3. Гейл Я. Города для людей / пер. с англ. Альпина Паблишер. – М.: Крост, 2012. – 276с.
4. Трошкіна О.А. Кінематографічний принцип монтажу в побудові сценарію сприйняття архітектурного середовища / О.А. Трошкіна // Проблеми розвитку міського середовища: Зб. нак. пр.. – К., «ЦП «Компринт», 2016. – Вип.2(16). – С. 194 – 204
5. Hall E. The Silent Language / E. Hall. – New York : London, 1990. – 120 p.
6. Штомпка П. Визуальная социология. Фотография как метод исследования / П Штомпка / пер. с польск. Н.В. Морозовой, авт. вступ. ст. Н.Е. Покровский. – М.: Логос, 2007. – 168 с.

Е.А. Трошкіна

**ФОТОГРАФИЧЕСКИЙ МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ
АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ И ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ КОНТАКТОВ В
НЕЙ**

Статья посвящена изучению возможности исследования архитектурной среды и человеческих контактов в ней фотографическим методом для того, чтобы в результате анализа фотоснимков получить полную картину жизненных процессов, которые там происходят, построить сценарий восприятия среды и предусмотреть возможную деятельность человека. Предложен алгоритм исследования.

Ключевые слова: архитектурная среда, сценарный подход к проектированию, фотографический метод.

H. Troshkina

PHOTOGRAPHIC METHOD FOR THE STUDY OF THE ARCHITECTURAL ENVIRONMENT AND HUMAN CONTACT IN IT

The article is devoted to the study of possibilities of research architectural environment and human contacts in it by photographic method. In the result of analysis of photographs you can get a full picture of life processes that take place there. You can also create a scenario of the perception of the surroundings and you can predict potential human activities in it. The research algorithm has been proposed by the author.

Keywords: architectural environment , scenario approach to design, photographic method.